

Slovačka etno kuća

sa pogledom u prošlost

Slavica Moslavac
Slovačka etno kuća Lipovljani

Nakladnik:
Matica slovačka Lipovljani

Za nakladnika:
Josip Krajči

Autorica teksta:
Slavica Moslavac

Urednica:
Slavica Moslavac

Fotografije:
Arhiva MS Lipovljani

Grafičko oblikovanje:
Željko Stublija

Tisak:
Grafika Osijek

Naklada:
400 primjeraka

Lipovljani, prosinac 2021.

ISBN 978-953-49816-0-3

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001119686.

Ovo je izdanje napravljeno uz financijsku pomoć i drugu potporu Općine Lipovljani te privatnih donatora.

Slavica Moslavac
Slovačka etno kuća
sa pogledom u prošlost

Slovačka etno kuća

sa pogledom u prošlost

Lipovljani, 2021.

Slovačka etno kuća

/sa pogledom u prošlost/

Slovačka etno kuća, bivših vlasnika Petra i Marije Krajci u Željanskoj 63 u Lipovljanim predstavlja vrijedan primjer kako očuvati tradicijske vrijednosti u novim uvijetima. Kompletno imanje koje čine stambeni objekt te niz gospodarskih objekata (starih ili dograđenih), čini značajno mjesto okupljanja

Slovaka prigodom raznih proslava i druženja, uz čuvanje vrijednih predmeta iz prošlosti.

Dom

Slovačka prizemna Etno kuća predstavlja u Lipovljanim ostatke nekadašnjeg načina gradnje kao i života u tim prostorima. Po svojim obilježjima naslanja se na graditeljske tradicije susjednih krajeva. Priprosti su to prostori izgrađeni u dosluhu sa okolišom, bez laži i patetike i zato često dostojanstveni u svojoj jednostavnosti. Jedinstveno je to mjesto sveukupnosti postojanja obitelji, ali i šire zajednice. U prošlosti su se u njoj odvijali svi životni procesi. U kući su boravili ukućani preko dana, a spavali starci i djeca. Zbog toga je kuća dom, prebivalište i utočište. Dvije su važne komponente za zajednički život: stol sa

Razglednica Lipovljana iz 1910.g.

Obnovljena Slovačka etno kuća

svetim i osobnim slikama, uspomenama iz prošlosti na zidu iznad nje-
ga i drugo, zemljana ili kaljana peć, mjesto pripremanja hrane i izvor
toplina.

Izgled sela

U tipično agrarnom prostoru, gdje se stanovništvo isključivo bavilo stočarstvom i obradom zemlje, prevladava ušorenje selo čije su kuće čelom, a početkom dvadesetog stoljeća i dužnom stranom okrenute prema ulici. U naselju izduženog tipa kuće su smještene u nizu uz glavnu prometnu arteriju, s gdjekojim lokalnim prometnim odvojkom, što vodi u polje ili do drugog susjednog naselja, kao što je to primjer i sa Slovačkom etno kućom. Iza širokih dvorišta i gospodarskih zgrada prostirali su se vrtovi, oranice, pašnjaci, a nešto dalje i šume. Dvorišta su bila ograđena ogradama od drvenih uskih piljenih letvica, *štaflji*. No, ograde su mogle biti i od živice, zasadene glogom, klenom, grabom ...ili pletene vrbovim prućem, a podizale su se na uzdužnim međama između parcela, a osobito su bile pogodne oko povrtnjaka, cvijetnjaka i sl.

Ispred svakog doma u vrteku ili vrćaku kućedomaćica je sadila mnogo raznovrsnog cvijeća. Tu se moglo naći trajnica kao što su: ruže šipkovice, lepe kate, potočnice, georgine, grge, đureki, lepi dečki, zumbuli i tulipani. Na prozorima, ogradama ulaza ili hodnika bilo je također cvijeća u teglama, a najčešće su to bile pelargonije i fuksije. Svaka je žena, osobito mlada snaja, željela se iskazati upravo u uzgoju cvije-

ća, te u čistoći doma i okućnice. Vikendima su se pometala dvorišta, prostor ispred kuće, prali prozori, stolovi i stolice, a pod koji je bio od tvrde zemlje, pred blagdane se zaglađivao.

Prizemna kuća, brvnara, daščara ili kuća na kanate

U Slavoniji kuće su se gradile od debelih hrastovih dasaka – *daščare* ili od brvna – *brvnare*, građene tako da se između vertikalnih stupova ugrade komadi kalanog drveta, a zatim s vanjske i unutarnje strane olijepe blatom i okreće. Ovaj način gradnje prizemnica, izduženog tlocrta, obvezatno podijeljenog u tri glavne prostorije: kuhinja, *soba ili kuća i ostava ili komorak* zadržao se sve do današnjih dana.

Početkom 20. stoljeća, točnije između 1910. -1920. dolazi do promjene građevinskog materijala te se umjesto drvene građe koristi cigla kao što je to primjer i kod Slovačke etno kuće.

Slovačka kuća prije obnove

U središnjoj glavnoj prostoriji boravilo se tijekom čitavog dana, tu su se pripremala hrana i objedovalo, u sobi do puta se spavalо i odmaralo, tu su se obnašale razne svečanosti i vršili drugi obredi. U ostavi ili komori su se pohranjivale alatlike, hrana i vino. Pred ulaznim vratima u hodniku (*ganjku*) ili ispred kuće dočekivali su se *ophodari* koji su u pravilu željeli dobrobit tom domu, ukućanima, obilje hrane, mnogo zdravlja, sreće i najvažnije puno male dječice.

Obnovu Slovačke etno kuće provjeravali su tijekom prošlih vremena

Unutrašnjost Slovačke etno kuće poslije obnove

stručnjaci iz Hrvatske i Slovačke, od Ministarstva kulture RH, Konzervatorskog odjela te stručnjaka-pojedinaca, tako da ovaj objekt odiše i prošlošću, ali je i prilagođen suvremenim potrebama. Izdvajam samo jedan detalj da se vidi što se sve učinilo da ovaj objekt dobije status kulturnog dobra: „Nakon zaustavljanja prodora vlage kroz temelje u donji dio stambenog djela, izvedeni su radovi na hrastovim drvenim podovima u prostoru hodnika, kuhinje, sobe i ostave. Na tavaru su vraćeni dijelovi završnog sloja pokrova od smjese gline i pljeve na mjestima oštećenim prigodom postavljanja potrebnih instalacija. Sačuvane su i izvorne drvene stube (schody). Vanjski je zid potpuno otučen od dotrajale žbuke te su, po naputku nadzornog stručnjaka, nanesena dva sloja vanjske zaštitne i završne žbuke s krečnim premazom. Vanjska drvena stolarija pažljivo je obrađena i u cjelini zaštićena premazom u izvornoj smeđoj boji. Poštovala se i stoljetna vizura samog objekta, te nisu dodavani žljebovi i okapnice, jer ih tada nije bilo. Dvorište je kao cjelina ograđeno običnom drvenom poletvanom ogradiom (plotom), premazanom zaštitnom bojom, a hrastovi stupovi su u podzemnom ukopanom dijelu posebno termički obrađeni i zaštićeni. Sam izgled kuće i cjelina dvorišnog objekta govori o relativno skro-

mnim mogućnostima tadašnjih vlasnika za gradnju i uređenje stambenog prostora za osmeročlanu obiteljsku zajednicu. Prava je rijetkost u starim seoskim obiteljskim zdanjima, davno ugašenih ognjišta, zateći uredno posložene knjige, molitvenike, kalendare, priručnike, pa čak i Bibliju. Kada se to poveže sa slovačkom doseljeničkom kulturom i vjerom, rezultat je solidna mala knjižnica sa 130 naslova na slovačkom i hrvatskom jeziku i pokoja brošura na cirilici, češkom jeziku te stari, od uporabe pohabani molitvenik na gotici. Vidi se da ove knjige prije stotinu godina nisu u ovome domu bile tek puki ukras, već da je knjiga bila izvor iz kojeg su se napajali i snažili slovački doseljenici u teškoj svakodnevici”.¹

Zatečena biblioteka prije obnove

Ovaj objekt je od davnina bio predodređen za kulturno dobro jer je... „Uređujući kućni prostor i okoliš te istovremeno izdvajajući vrijedne dijelove inventara, pronađeno je neobično mnogo knjiga i brošura, razni stari kućanski predmeti, namještaj i alati, a posebno je iznenadnje bila na tavanu slučajno pronađena zbirka od 70-ak crno-bijelih stakalaca, za koja se kasnije ispostavilo da su fotografски negativi te su oni, potporom Ureda za iseljene Slovake iz Bratislave, pretočeni u posebno

¹ Josip Krajčí; Slovačka etno kuća, Lipovljani, 2019.

izdanu fotomonografiju”². Unutrašnjost prostorija bila je ocopana blatom pomiješane s pljevom, okrečene vapnom, a sredinom 20. stoljeća u modu dolaze i *valcano* (valjcima) ukrašeni zidovi.

Stropovi su bili načinjeni od drvenih dasaka sa vidljivim stropnim gredama o koju su se zaticali razni predmeti, blagoslovljeno cvijeće i molitvenici.

Polica sa svetim i osobnim slikama

Osobitu ulogu imao je i krov koji je građen na dvije vode, pokriven biber crijepom. Kad se kuća poletvala, *gore je išel cimer*, tj. ukrasna grbova ili bukova grana okićena vrpcama gužvanog ili krep papira, ručnicima ili maramama. Na sami vrh okačila se boca s pićem, najčešće je to bila rakija šljivovica kojom se na kraju posao dobro zalio. Kad je krov završen slijedila je *gliha*, tj. poravnavanje, to znači da slijedi *aldo-maš cimermanski*, tj. domaćin treba častiti pićem.

Pokrov je nekada bio od šindre - drvenih daščica, a u 19. stoljeću dobiva *građanski* izgled, tj. šindru zamjenjuje crijep biber. Na njega su se polagale različite trave ili biljke koje su imale prema vjerovanjima magičnu ulogu, tj. obranu kuća od groma, bolesti, štetočina, uroka...

Gospodarske zgrade bile su grupirane u jednom ili dva niza smještenih uz rubne dijelove parcele. Čest slučaj bio je da se dvorište završava poprečno postavljenim štagljem, koji dijeli izgrađeni dio parcele od vrta i voćnjaka. U blizini stambenog objekta nalazio se zdenac ili bunar kojemu je nadzemni dio također bio drven, a uz njega kopanja, korito za napajanje stoke. Kao zasebni objekti na okućnicama bilo je nekoliko gospodarskih zgrada kao što su štala sa štagljem, krušna peć,

² isto

Eštrapač, šarač

Plug sa ornicama

Trakač za prijevoz sijena; trave i druge stočne hrane

Predmeti od dužica

Gospodarski objekt

svinjac, kokošnjac. Štala sa štagljem kao samostalni objekt u prošlosti je bila građena od masivnih tesanih planjki koje su se na krajevima slagale na *nemski vugel*. Dio objekta koji služi kao štala redovno je manji od štaglja, koji je u prvom redu služilo kao prostor gdje se drži sijeno i druga stočna hrana. Kod doseljenika, staja s *blagom* je bila naslonjena uz stambeni objekt. Živila je morala biti pod budnom paskom vlasnika, a to u udaljenim štagljima ne bi bilo moguće. Osim toga u vrijeme doseljavanja i gradnje tih gospodarskih zgrada često su štagljevi i plastovi sijena bili požarno ugroženi. U Lipovljanim je po vatrogasnim zapisima iz početka 20. stoljeća nerijetko noću gorjelo nekoliko štagljeva u nizu, nesigurna su to bila vremena, ponekad i podmetnuti požari, nekad nehat, dječja igra, a i munje i gromovi su dovodili do lakog zapaljenja drvenih zgrada pokrivenih drvenim pločama, šindrom odnosno slamom. I poradi toga su doseljenici staje odvajali od štagljeva...

Velika vrata na štaglu omogućavala su da se voz sa sijenom uveze u štaglaj i тамо istovari. Sijeno se bacalo pod strehu krova, a prostor lijevo i desno od vrata koristio se za spremanje krme. Ovaj dio štaglja na cijelom području nazivamo *parma*. Središnji prostor štaglja zovu navoz ili navoznica, a on ujedno služi i kao spremište za kola i druge gospodarske naprave kao što su plugovi, ornice kasnije, traktori, košilice...³

³ Plodni rizinski kraj koji se spušta sve tam do Lonjskog polja omogućavao je stanovništву da se bavi obradom zemlje i uzgojem žitarica. Od žitarica uzgajala se: pšenica, zob, ječam, raž i proso. Žita je bilo dovoljno i bila je glavna hrana stanovništva. Kad je žito sazriло pristupalo se žetelačkim poslovima, tj. sakupljanju stranih žitarica i pohranjivanju na zračnim i suhim mjestima. Do sredine 20. stoljeća žetva se

U periodu između Dva svjetska rata drvena gospodarska zdanja zamjenjuju se zidanim, tako da imamo često slučajeva da su gospodarski objekti bolje održavani od stambenih. A ima slučajeva da je dio objekata gdje se nalazi štala građen od cigle, a štagalj od drvene građe. Nedaleko okućnica često su se kopale posebne jame koje su služile za prala tj. za ispiranje opranog rublja, ako u blizini nije bilo protočnih voda kamo se odnosilo ili odvozilo *luženo rublje* na ispiranje.

Novoizgrađena krušna peć

Današnji vlasnici Matica slovačka Lipovljani naslijedili su osim stambenog i dio gospodarskih objekata koji su djelomično obnovljeni, a neki su i novoizgrađeni.

Pripremanje kruha za krušnu peć

Danas nemaju ulogu koja im je bila u prošlosti namijenjena, već se u velikom štaglu, ukoliko se manifestacije ne održavaju na otvorenom tj. na uređenom, travnatom dvorištu, tada izlaganja etno predmeta ili drugih kulturno-povijesnih

obavljala srpom i kosom, kasnije raznim kosilicama, a danas kombajnjima.

Žitarice u pletenim košaricama - simplama

vrijednosti kao i prigodna druženja odvijaju upravo u zatvorenom prostoru bivšeg zdanja. Opisujući tradicijska seoska dvorišta ne možemo zamisliti bez životno važne građevine, a to je krušna peć. Za djecu, pečenje kruha u prošlosti predstavljao je izuzetan i rado očekivani događaj, jer im se tom prilikom

pekao mali kruščić, kojeg su ona još toplog, tek izvađenog iz krušne peći, lomila i jela. Kruh se pekao za osam dana, a kraj te peći nalazilo se pepelište gdje se bacao pepeo i na to mjesto nije smio nitko doći po noći, čak ni stariji, a osobito djeca *da ih ne zacopraju ili ne ureknu*.

Ali bez obzira na vrijeme nastanka, prilikom izgradnje gospodarskih objekata u stajski prag uglavljava se konjska potkova za mir, dobro i zdravlje životinja. Projektna dokumentacija za izgradnju tradicijske kuće prenosila se kroz dugo vremensko razdoblje, dakako usmenom predajom i došla je gotovo do izvjesne perfekcije. Njegovo prvo pojavljivanje, tj. začetak je nepoznat i davno je zaboravljen u prošlim stoljećima. Njegov sadašnji graditelj, *tesar, palir, cimerman*, majstor, samo ponavlja preuzeti tradicijski obrazac dodajući svoj stil obrade drveta, načina gradnje, kao i svoj model ukrašavanja objekata.

Pokućstvo u seoskom domu

Sa konzervacijom stambenih i gospodarskih zgrada paralelno je išla i obnova posoblja i pokućstva tradicijskog doma, tj. predmeta za buduću etnografsku zbirku Slovačke etno kuće. Sačuvani uporabni i dekorativni predmeti načinjeni su od keramike, drva, željeza, stakla, zemljjanog i emajliranog materijala, a govore nam o vrlo skomnom posoblju i pokućstvu seoskog inventara. Materijal koji se jako cijenio bilo je staklo, a susrećemo ga na prozorskim okнима, doduše male, četvrtaste 50x50 cm staklene plohe, koje su zamijenjene sušenim svinjskim mjehurom (materijal za propuštanje svjetlosti). Za ra-

Petrolejska lampa - lampaš, fenjer

Slike i ostakljeni prozori

svjetna tijela staklo se koristilo za lampaše, lampe i cilindre petrolejki⁴. Kod porodica, doduše rijetko nailazimo i na *devocionalije*, tj. predmete za iskazivanje pobožnosti kod kuće. To su posvetne slike, mali kućni oltari, skulpturice sakralnog značaja, križevi, krunice i medaljoni. Od stakla u svakodnevnoj upotrebi našlo se sjenila za svjetiljke, figurica, staklenke za zimnicu, lijevci... Sve je to dio stalnog postava Slovačke etno kuće. U vinogradarsko-podrumarskoj djelatnosti su u prošlosti bile u upotrebi razne vrste drvenog suđa, kao što su buradi, bačve, lagvići, lakomice... načinjeni od duga i dužica raznih oblika i veličina često s natpisom i paljenim crtežom. Najmanji sud nazivao se bari-lac, zapremine 5 litara, a služio je za nošenje vina u polje težacima, zatim u babinje, prosidbe, svadbe... Od drvenim posuda sačuvani su stubli, avani, ribež za ribanje povrća... višenamjenske zdjele-kopanje ili grovače izdubene iz jednog komada drveta, zatim drvene - kuhače

⁴ Potrolejka je lampa koja svijetlo daje sagorijevanjem petroleja. Nekada je bila sastavni dio domaćinstva s obzirom na to da je to bio jedini vid rasvjete. Postojale su dvije osnovne vrste ovih lampi. Jedna se upotrebljavala u kući, za sobnu rasvjetu, a obično je visjela na zidu u uglu sobe, na stolu ili na peći. Sobne lampe imaju ogledalo koje usmjerava i pojačava intezitet svjetla u jednom pravcu.

Ručna petrolejka imala je stakleni dio koji je bolje pričvršćen nego kod sobne lampe, pa se mogla sigurnije prenositi van kuće, a imala je i ručku. Ovakve lampe najčešće su korištene u štali ili kao osvjetljenje na zaprežnim kolima. Petrolejske lampe potječu iz vremena kada nije bilo električne energije. Od sredine 19. stoljeća pa gotovo sve donedavno diljem svijeta, pa čak i u nas, proizvodile su se petrolejske lampe ili fenjeri koji su svojim korisnicima nudili malo prigušenog svjetla i puno romantičke.

Drveno posuđe u tradicijskom domu

također načinjene iz jednom komada drveta, a služile su za mješanje hrane... Sačuvano je i zemljano posuđe rađeno na nožnom lončarskom kolu kao što su vrćevi - čupovi za mljeko, zemljano cjetilo s nizom rupica za cijeđenje tekućine nakon kuhanja, keramički kalup za kuglof (blagdanski kolač), ali i tvornička posuda za pečenje kolača zvana jednostavno pleh ili lim. Lončari su zemljano posuđe oblikovali ručno, bez lončarskog kola što je starija tradicija ili na lončarskom kolu što je

Limeno i porculansko posuđe

Zemljano, limeno i metalno posuđe i pomagala

nešto novija tradicija. U kuhinjskom inventaru još je sačuvan avan s batom za usitnjavanje, načinjen od željeza, a tu je i nešto rijeđe sačuvan predmet - kantica za petrolej. Kantica je u obliku trbušaste boce koja pri sredini ima jedu ručku, a s druge strane izljevak fiksiran za grlo koje ima čep s prstenom na vrhu, s druge strane još je jedna ručka načinjena od deblje žice. Tu je i metalni lonac za čuvanje masti koji se zatvara s poklopcom sa lokotom. Za izravnavanje tekstila sačuvano je crno metalno glaćalo na žar s podnožjem u obliku trokuta. Na stranicama ima otvore za razgorjevanje žara, na poklopcu je metalni okvir sa drvenom ručkom i polukuglom na vrhu za podizanje poklopcu.

Jedana od znasvakako je soba dovalo, tu se blagovani inventar bio je ga stol s stolicama i ormari... Na zidu nalazile su se uobičajene slike, raslokoje se zaticalo bla(Cvjetnica), te žezidove postavljeni ili škrinje. Zimi je u

Posuda za cijedenje hrane, cjedilka

ru privremeno stajala snovača i tkalački stan.

U inventaru kuće ili kujne bila je zanimljiva peć, *banak*, zidana od cigle, a u novije vrijeme od glinenih pećnjaka. Prvih desetljeća 20.st. uvode se zidani štednjaci, *šporeti*. Iznad peći, ispod stropa na gredi bile su učvršćene dvije - tri motke za vješanje i sušenje odjeće ili drugog čega, zvane *drug*, na kojima je uvijek bilo suhog *tesa*, *luči*, čime se uvečer

čajnih prostorija puta u kojoj se spalo, rađalo i umiralo. oskudan, činili su ma, kreveti, škrinje između prozora kvirene obiteljske pelo i zrcalo, za goslovljeno biljetni vijenac. U uz su kreveti i ormari središnjem prostoru

Peć mjesto okupljanja i pripremanja hrane

osvjetljavala prostorija, dakle, to je bilo prije svijeća i petroleja. Luč je tanko, vješto tesana trijeska od lako goriva drva. Zaticala se u pukotinu zida, bilo u željezni škripac na osobitu pokretnu stalku ili se prema potrebi držala u ruci, nekada je na pr. u zadrugama morala jedna od najmlađih snaha držati luč i svijetliti ukućanima kod jela. Na klupčici kraj vrata stajalo je vedro s vodom i lončić, u ranija vremena šefla napravljena od tikve.

Stol

I u kuhinji i sobi stol se nalazio kao dio kućnog namještaja koji se upotrebljavao prilikom posluživanja hrane i ostalih kućnih poslova. Stolovi načinjeni od hrastovih dasaka s nogama spojenih u obliku četverokuta i mlađi su konstruktivni oblik. S vremenom dolazi do promjena, tako da se takvom obliku stola ispod površine dodaje jedna ladica koja je služila za spremanje pribora za jelo i obiteljskih vrijednosti. U sobi pod građanskim utjecajem, stol je smješten na sredinu sobe i time do-

Centralno mjesto u seljačkom domu imao je stol

Rukotvorske aktivnosti i Slovačkoj etno sobi

biva reprezentativni karakter. Počinju se izrađivati i manji stolovi sa četiri noge najčešće spojeni u obliku slova H i postaju dio sobnog namještaja uz dva stolca. Oko sredine 20. stoljeća u kuhinjama se redovno nalaze stolovi smješteni na sredini prostora okruženi stolcima ili uz zid ispred prozora.

Od poslova koji spadaju u domenu ženina rada osim uređenja doma i okućnice, pripremanja ruha, odgoja djece, brige o suprugu, hrana i pečenje kruha je jedna od najvažnijih briga svake domaćice. Za razliku od onih naših krajeva gdje se svakodnevno pekao kruh na otvorenom ognjištu pod pekom ili pod sačom, u Slavoniji kruh se pekao u krušnim pećima i to u većim količinama, a višak je ostajao kao zaliha za narednih nekoliko dana, tako da se nikad nije konzumirao svježi, već tvrdi, osušeni kruh. Predviđeni višak kruha se pohranjivao na suhim i zračnim mjestima, u ostavama. Pripremanje kruha i trošenje kroz više dana vraća nas ka prvobitnoj ekonomici agrarnog društva. Sam naziv *kruh* proizlazi iz pradavne upotrebe tvrdog, koji put već suhog kruha, koji se lomi i krši i zatim moći u vodi da bi se mogao sažvakati. Žito pripremljeno za kruh spremalo se ili u posebne spremnice slamnate

Drvena klupa

pletnjake ili drvene škrinje, smještene u ostavama - komorama ili za-sebnim objektima, a u pradavna vremena za to su služile *žitne jame*.

Klupe

Osim najjednostavnih sjedalica, tronožaca, u obiteljskoj kući, svako domaćinstvo posjedovalo je više klupa koje su dolazile u ugao kuće, oko stola. Stariji oblik klupa bio je pomican i bez naslonjača. Njihova konstrukcija je bila vrlo jednostavna, tj. na dugu, široku dasku umetnuli bi četiri noge, a na jednom kraju od daska načinili blago uzvišenje poput *jastuka*, jer je klupa i imala funkciju ležaja. Naime, na njoj su dnevno, a u zimskim mjesecima gotovo uvijek odmarali se starci i djeca. Ovaj tip klupe izrađivali su sami seljaci za svoje potrebe. Krajem 19. stoljeća pojavljuju se pomicne klupe sa naslonjačem, koji su bili bogato ukrašeni rezbarijom i izrezivanjem.

Tronožci, stolice

Od najjednostavnijeg pokućstva za sjedenje koje se moglo naći u svakom seoskom domu su tronožci, tronožci. Svaki muškarac izrađivao je tronošac za potrebe svoje obitelji. Mogli su biti raznih oblika od trokuta, četveronožaca, kruga, a redovno su izrađivani iz jednog komada drveta u čiju su se sjedalicu usađivale tri ili četiri noge. Na njima su uvijek sjedila djeca, starici kod peći, žene kod predenja i drugih poslova. Osim tronožaca u seosko pokućstvo ubrajaju se i drvene stolice. Pod utjecajem oblika stolaca koji su se nalazili u građanskim stanovima nastajali su skromniji primjeri koji su korišteni u seoskim kućama. Uvijek su bili drveni, sjedala trapezoidnog oblika i jedini im je ukras bio maštovito oblikovani i ukrašom na proboj ukrašeni nasloni.

Stolica

Krevet ili postelja

Postelja je oduvijek imala jednu od najvažnijih uloga u životu čovjeka: osim odmora u njima su žene rađale, postelje su bile dio miraza, u postelji su ljudi umirali. Zato i nije čudo što je postelja imala apotropejsko značenje i da su uz nju bila vezana mnoga vjerovanja. Postelja ili krevet dio su kućnog, seoskog namještaja, načinjenog od hrastovog ili bukovog drveta, sastavljenog iz četiri dijela: gornje stranice – zaglavlj, naglavlj, čeone *zastavnice*, često bogato ukrašene rezanjem ili rezbarijom; donje stranice, uznožja, nožne *zastavnice*, te uzdužne stranice, *stran'ce*.

Kao ležajevi pojavili su se tek u 18. i početkom 19. stoljeća. Uzglavlje kreveta bilo je ukrašeno rezbarijom s unutrašnje strane, tako da se odmah primjetio prigodom ulaska u prostoriju. Krevete su stavlјali uz zidove sobe sve do sredine dvadesetog stoljeća kada dolaze u uporabu dva kreveta koja se redovito postavljaju u sredinu spavaće sobe, ali sada zbog tradicijskog postava Etno sobi stavljeni uz zidove. Ispred kreveta stavalja se krpara, šarenica istkana od trakastih krpa, a od obuće tu su neizostavne drvene *krompe*.

U jednom krevetu spavalо je po nekoliko osoba - oživljeno prigodom snimanja filma

Kolijevka, zipka ili zibača

Odmah uz postelju, najčešće na klupu, stavljao se drveni krevetić, kolijevka ili zipka koja je služila za spavanje malog djeteta od tri mjeseca do tri godine.

Kolijevka

Trapezoidne stranice uzglavlja i podnožja su glateke, a drvo spajano utorima i na klin. Bočne stranice su ukrašene polukružnim i ravnim letvicama utorenim u gornji i donji dio. Podnožje i uzglavlje usađeno je u polukružno postolje koje omogućava ljljanje, a podnicu čini niz letvica. Dijete se u zibaču polaže na malo slame, plahtu i jastuk ili na slamaricu i jastuk. Prekrivalo se izatkanim ili izveženim prekrivačem.

Starija djeca, nakon pet – šest godina spavala su također u kolijevkama. No, ona su bila nešto drugačijeg izgleda, naime bila su visoka, a posteljina je stavlјana kao za odrasle. Da bi malu djecu zaštitili od zlih očiju i svake druge nesreće, u kolijevku su stavljali ogledalo, krunicu, češnjak, bočicu svete vode, a djetetu ruku vezivali crvenom vrpčicom.

Drvene kloemple

Škrinje, ladice, ladlin, kredenc

Veliki značaj seljačkom, ali i građanskom pokućstvu daju škrinje. One su najstariji predmet koji je korišten prigodom unutrašnje opreme doma i polazni je oblik za sve kasnije tipove pokućstva namijenjenog za spremanje tekstilija.

Škrinja prije obnove

Škrinja nakon obnove

U njima se nekada čuvalo blago obitelji, čuvala se odjeća i nakit, značajni dokumenti, a seoska mlada se tijekom 19. i 20. stoljeća nije mogla udati ako nije u miraz donijela punu škrinju robe. Kasnije one dobivaju drugu ulogu, naime postaju spremnice za hranu, žito i brašno i smještavaju se u ostave ili komore, a njih zamjenjuju dvokrilni ormari

s profiliranim vratima u čijoj je sredini istokaren okrugli ukras s motivom dva cvijeta na podlozi od lišća. Trećina unutrašnjosti je za slaganje odjeće na tri police, a ostatak za vješanje odjeće o drvene klinove. U slavonskom kraju češći je tip škrinje sa sedlastim poklopcom, neukrašen, načinjen od grubo tesanih, hrastovih dasaka. Škrinje od tesanih dasaka izrađivali su seoski majstori *škrinjari* uglavnom po narudžbi za svoje znance i rodbinu. Način slaganja dasaka na uglovima, govori nam o staroj tradiciji, čuvanoj stoljećima, bez uporabe željeznih

Neukrašena škrinja sa sedlastim krovom

čavala, korištenjem samo drvenih klinova-moždenjaka. Danas su izgubile dojučerašnju ulogu i u seoskom domaćinstvu se koristi samo za pohranu brašna i drugih žitarica, a rijetko ih susrećemo i kao dragi predmet iz prošlosti koji se ljubomorno čuva u vikendicama ili kletima u kojoj je pohranjeno tradicijsko ruho. Početkom 20. stoljeća škrinje zamjenjuju novi tipovi pokućstva. To su komode sa tri ili četiri ladice, na što se često stavljala vitrina koja ima gornji dodatak s manjim staklenim vratima zvana *komoda*, *kredenc* ili *gredenc*. Prema mišljenju pojedinih povjesničara umjetnosti smatra se da je komoda nastala krajem 16. stoljeća i da je zamijenila antiknu škrinju u spavaćoj sobi. Po uzoru na građanski namještaj i na nedostatak prostora za spremanje i prenošenje stvari samo u škrinjama početkom 20. stoljeća pored škrinje došla

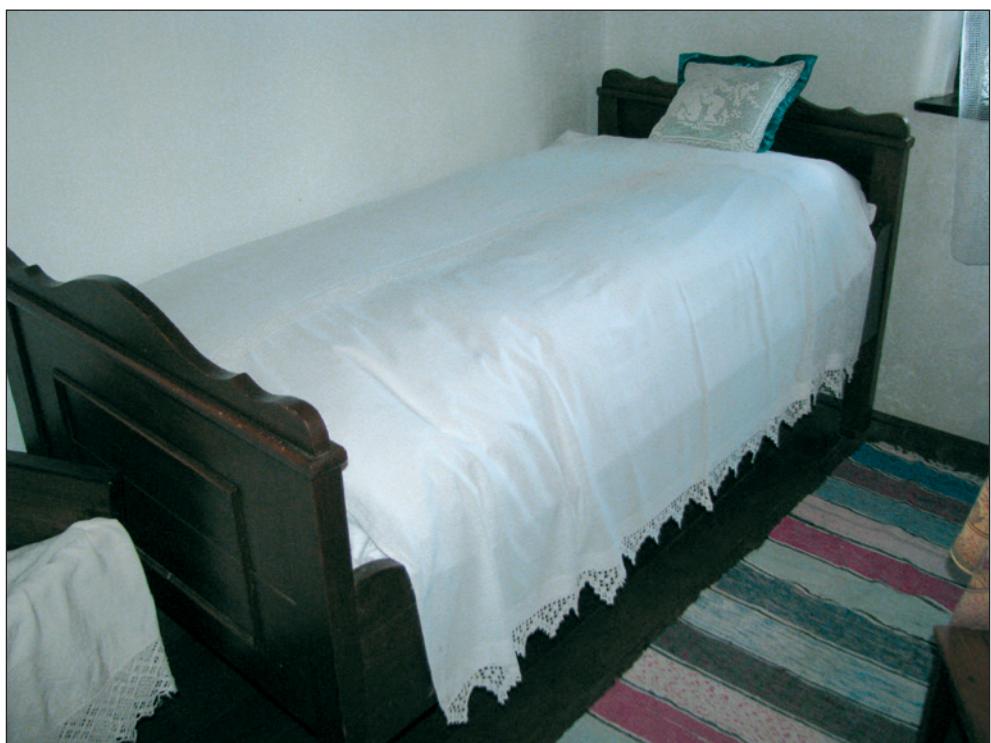

Kredenc ili gredenc

je u upotrebu i komoda koja je često nazivana i *ladice*, *ladičar*, *ladc'ca..* U seoskim domaćinstvima *gredenc* dolazi u upotrebu dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća. Gornji i donji dio bio je izrađen iz furnira. Na gornjem dijelu nalazila su se staklena vrata i nazivao se *staklenjak*, a donji dio bio je *ladičar* načinjen od dvije odnosno četiri ladice. Postoje i jednostavniji oblici grublje izradbe i zatvorenim gornjim dijelom, bez stakla. Takav *kredenac* bio je korišten kao kuhinjski namještaj s namjenom spremanja posuđa i hrane, a bio je u upotrebi od sredine 20. stoljeća sve do današnjih dana. Tijekom vremena funkciju škrinja preuzezeli su jedno ili dvokrilni, najčešće hrastovi *bajcani* ormari.

A tu je i neizostavna šivača mašina koja je stizala u novu porodicu kao miraz. U prošlim vremenima uglavnom su sve domaćice, odnosno ženska čeljad znala rukotvorske vještine, šivanja, vezenja i tkanja na horizontalnom tkalačkom stanu, te predenja na drvenom pomagalu kolovretu i preslici za predenje niti, zatim namatanje niti u klupka na vitlima ili motovilu. Svi ti predmeti sačuvani su u etno zbirci.

Ukupan broj prikupljenih i obrađenih predmeta u Slovačkoj etno kući je 68.

Ukrasna plahta na blagdanskoj postelji

Ormar

Posoblje u seoskom domu

U vrijeme postojanja velikih obiteljskih, zadruga, svako seosko domaćinstvo posjedovalo je velike količine *robe, ruha, rubenine* od čega se veći dio odnosio na posteljinu kao što su: plahte, *plate*; jastučnice, prekrivači, *blazine - perine, jorgani, šarenice...* Sve kućne /radne i svečane/ tekstilije zvane *ruho, roba, ruvo ili rubenina* pohranjivalo se u *ladice, ladline*, tj. drvene škrinje, značajne za cijelo panonsko područje. Spremanje ruha i kućnog tekstila u svim se slavonskim selima do nedavno vršilo na starinski način – tkanjem na horizontalnom tkalačkom stanu zvanom *razboj, navez ili tara*, koji se također nalazio u najvećoj seoskoj prostoriji - sobi, a u dugim zimskim

Trlica

Vitlo ili motovilo, preslica i kolovret

mjesecima i sve druge pomoćne naprave za pripremu tkanja kao što su: *snovača, vitlo, sukač, kolovret...* Osnovne sirovine za izradu odjeće i ostalog ruha u Slavoniji bili su lan i konoplja, a koristila se vunena, svilena i pamučna nit. Način uzgoja sirovine za tkanje i njihova obrada slična je na cijelom panonskom području Hrvatske. Za kućni tekstil i običnu radnu odjeću koristilo se platno od finije lanene niti. Sve poslove oko proizvodnje tekstila obavljale su žene. One su svoja iskustva

Zidne krpe ili zidnjaci

Ukrasne trake ili štrajfne

Zidnjak sa porukom pisan na slovačkom jeziku

prenosile s naraštaja na naraštaj, čuvajući stare načine tkanja i vezanja.⁵ Množina perja (gušće, pače, kokošje), omogućavalo je oblikovanje velikih, metraških jastuka i perina. Brojnost tih predmeta često je određivala i status i bogatstvo pojedinih domaćinstava, a naročito djevojke udavače koja je u muževljevu kuću, pored radnih i svečanih, uporabnih i dekorativnih tekstilija dovozila i svu potrebnu posteljinu. U prvoj polovici 20. stoljeća u modu u gradskim i seoskim sredinama dolaze zidne krpe zvane još i *vezene krpe*, *zidnjaci* ili *kuvarice* koje predstavljaju dragocjen izvor saznanja o svakodnevnom životu i običajima jednoga vremena.

Ti mali dragulji ručnog rada, prava vezena lirika, ukrašavali su zidove radnog, svakodnevnog prostora domaćice. Obično su stavljeni iznad štednjaka, umivaonika i stola. Vezeni *zidnjaci* nastaju u zanatskim radnjama gdje se s papirnatih uzoraka prenose na platno – (*fo*)*drukiju*,

⁵ U čitavom svom obilju očituju se prahrvatske očuvane tradicije u narodnoj tehnologiji, rukotvorstvu i u samim rukotvorinama. Jedna izrazito davna hrvatska vještina, tkanje sa svim potrebnim pomoćnim polovicima, očuvala se gotovo u svojoj izvornoj biti, sa svim pomagalima i mnogim nazivljima kao npr. Brojenje niti predava seksagezimalnim (šezdesetinskim) sustavom (3, 30, 60, 120 itd.), što je još do našega vremena očuvano gotovo u potpunosti u sadašnjih Hrvatica (jer se tim služe najviše žene!). Gavazzi;1991;str.99.

Blagdanski ručnici

zatim se po plavoj liniji već otisnutog uzorka veze. Prema njihovim motivima možemo pratiti mijenjanje ambijenta kuhinje, posuđa i pomagala. U gradskim sredinama dolaze *u modu* krajem devetnaestog stoljeća, a dvadesetih i tridesetih godina prošlog stoljeća nalazimo ih i u seoskim sredinama kod bogatih pojedinaca. Njihova najintenzivnija uporaba traje sve do "60-ih godina, kada su kuhinje bile bez električnih štednjaka i visećih kuhinja, a kod starijeg svijeta mogu se vidjeti i danas.

Zidnjaci su prvotno bili omiljeni ukras kuhinja naših baka ali su imali i praktičnu uporabu vrijednost - štitili su zid od prskanja vrelog ulja, odnosno mjeđurića što "iskaču" iz uskipjela variva i juhe. Ubrzo su im dodane i duhovite, te poučne poruke, jer je uočeno da se na tim dekorativnim predmetima, uz kavalirštinu, ljubavnu čežnju i zabavu, može promicati i opća kultura svakodnevnog življenja, higijena, zdrava prehrana, kultura ponašanja, međusobnog ophođenja i poštovanja, kultura obitelji, ljubavi i sklada unutar zidova obiteljskog doma.

Zidnjaci nisu autohtoni dio hrvatske etno baštine i na njima nema regionalnih obilježja, ali su u određenom periodu bile prisutne u svakodnevnom životu u seoskim i građanskim sredinama širom Europe, pa tako i Hrvatske i Slavonije.

Od predmeta platnenog posoblja, čija uporaba seže u praslavenska vremena, treba istaknuti plahtu. Ona je četvorinastog oblika, sastav-

ljena od dviju širina platna (1 širina oko 1 m) i ukrašena ovisno o namjeni. Svečane tekstilije bile su izatkane od lana i pamuka i služile su za pokrivanje postelje, a za svakodnevnu uporabu posteljina je bila *od kudele, a koberi od vrtlajne pređe, sukane na vrlec*.

Plahte su se koristile u gospodarstvu, bilo da se u njima mlati pšenica ili grah, bilo kao svezani zavežljaj za donošenje božićne slame ili za donošenje kakvog suhog lišća i trave. Plahte izatkane od konoplje, zvane koberi, služile su i kao prostirke za jelo težacima u polju, ali i za prekrivanje blaga, osobito konja. Stolnjaci su osim za prekrivanje stola u kući, služili za prekrivanje košare s hranom koja se nosi u polje težacima, ali i na uskrsni blagoslov u crkvu ili na poklon roditelji.

Danas je ručnik važan sastavni dio u svakom domaćinstvu i ima isključivo uporabnu funkciju, dok je u prošlosti imao višestruku namјenu, osobito na vjenčanjima, kumovanju, babinjama i rođenju djeteta, gradnji kuće, te sahranama. Prema namijeni ručnike dijelimo na: ukrašene, darovne i obredne, te radne.

Za svakodnevnu upotrebu korišteni su radni, neukrašeni ili tek kojom prugom ukrašeni ručnici koji su bili okačeni na ručnikali ili držaču i služili su isključivo za održavanje higijene. Ukrasnim ručnicima bogato izatkanim ili izvezenim sa ili bez natpisa kitila su se ogledala u sobi.

Unutrašnjost sobe

Važan izvor za izučavanje odijevanja Slovaka prigodom dolaska u novu domovinu predstavlja Zbirka negativa na staklu, pronađena slučajno prigodom izvođenja radova na tavanu Slovačke etno kuće u Lipovljanim, koja predstavlja članovima Matice slovačke Lipovljani, folkloristima i etnolozima vrijedan i zanimljiv izvor građe vezane za suživot hrvatsko-slovačkog (a i drugih manjina) puka s kraja 19. i prvih desetljeća 20. stoljeća. Riječ je dakle o pedesetak negativa na kojima se prikazuju osobe u narodnoj nošnji domicilnog hrvatskog stanovništva te građanskoj i poseljačenoj odjeći doseljenih Slovaka.

Stara fotografija s negativa na staklu, 1910.-1920.g.

Kroz fotografije iščitavamo, osim odijevanja kako pojedinca, porodičnih skupina, glazbenih sastava, dječje, ženske i muške odjeće, također i svadbene svečanosti, ali i godišnje radnje i obrede vezane za vršidbu te kao jedan od značajnih skupnih druženja, tzv. *moba*, organizirana prigodom vršenja obimnih poslova, kada je bilo potrebno uključiti mnogo radne snage.

Ovo je za sada samo manji dio obrađenih sakupljenih predmeta, jer Matica slovačka Lipovljani silno želi da se sve radnje vezane za uređenje Slovačke etno kuće nastave i dalje. Radi se dakle o sakupljanju, obradi i prezentaaciji zbirke stručnjacima ali i svim zainteresiranim i zaljubljenicima u baštinu.

Josip Krajči, predsjednik Matice slovačke Lipovljani prigodom otvorenja Slovačke etno kuće, 24. kolovoza 2013.g.

Vladimir Bilek, saborski zastupnik za češku i slovačku nacionalnu manjinu, prigodom otvorenja Slovačke etno kuće, 24. kolovoza 2013.g.

U Slovačkoj etno kući od njenog otvorenja 24. kolovoza 2013. godine održavaju se značajne manifestacije od Lipovljanskih susreta, Noći muzeja, snimanja filmova, promocije knjiga, a školarci rado dolaze u posjetu upoznavajući se sa slovačkom tradicijskom baštinom.

Gosti iz Slovačke na otvorenju Slovačke etno sobe, 2013.g.

Uzvanici, 2013.g.

Noć muzeja u Slovačkoj etno kući, 2020.g.

Događanje u Slovačkoj etno kući

Suvremena svadba u prostoru Slovačke etno kuće

Djeca se upoznaju sa slovačkom baštinom

Literatura i izvori:

- Antoš, Zvjezdana;** Pokućstvo u Hrvatskoj, Zagreb, 1998.
- Božičević, Mato;** Od Garića do Ilove i Česme, Garešnica, 1938.
- Čačić, Branko;** Hrvatska krosna, Sisak, 1992.
- Čačić, Branko, Davor Salopek;** Hrvatska korablja, Zagreb, 1992.
- Eckel, Nerina;** Posoblje u uređenju seoske kuće, Hrvatska tradicijska kultura, Zagreb, 2001. str. 73-85.
- Gavazzi, dr. Milovan;** Baština hrvatskog sela, Zagreb, 1991.
- Grupa autora;** Posavska tradicijska drvena kuća, Zagreb, 2006.
- Gušić, Marijana;** Tumač izložene građe, Zagreb, 1955.
- Hudec, Ivan; Krajči Josip;** Lipovljanski svjetlopis-lipovljanske fotografie 1910.-1920., /stare fotografije s negativa na staklu – stare fotografije z negativov na skle/, Našice, 2020.
- Hudec, Ivan;** Općina Lipovljani danas.
- Krajči, Josip;** Slovačka etno kuća, Lipovljani, 2019.
- Krajči, Josip;** Doprinos istraživanju povijesti doseljavanja Slovaka u Lipovljane, Lipovljani, 2013./2014.
- Andija Kuric i Branka Baksa;** 15 rokov zväzu Slovakov v Chorvatskej Republike „Slovaci Chorvatsku včera, dnes, zajtra“, ili 15 godina saveza Slovaka u Republici Hrvatskoj „Slovaci u Hrvatskoj jučer, danas, sutra“, Našice, 2007. str.13
- Moslavac, Slavica;** Lipovljanski svjetlopis Lipovljanske fotografije 1910.-1920., Lipovljani, lipanj 2012. (recenzija)
- Moslavac, Slavica;** Posoblje i pokućstvo u tradicijskom domu, Kutina, 2008.
- * Inventarna knjiga predmeta
- * <http://www.ms-lipovljani.hr>

Sadržaj

Dom	4
Izgled sela	5
Prizemna kuća, brvnara, daščara ili kuća na kanate	6
Pokućstvo u seoskom domu	14
Stol	18
Klupe	21
Tronožci, stolice	21
Krevet ili postelja	22
Kolijevka, zipka ili zibača	23
Škrinje, ladice, ladlin, kredenc	24
Posoblje u seoskom domu	29
Literatura	39

Posudica za blagoslovljenu vodu

ISBN 978-953-49816-0-3

